
АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Неллі Іванова-Георгієвська

ГОРИЗОНТНА МЕТОДИКА ГУССЕРЛЯ І ОНТОЛОГІЯ СЛІДУ

Кожен горизонт можна розпитати стосовно того,
що в ньому розташовано.

Е. Гуссерль

Хто може повірити, що він простежує якусь річ? –
він простежує сліди.

Ж. Дерріда

До сутності самого філософування належить необхідність самовизначення, самообґрунтування філософією самої себе. Радикальною спробою філософії відкрити власні засади, долаючи традиційну парадигму метафізики, що її основною матрицею було “буття як присутність”, є метод деконструкції Ж. Дерріда. Філософ пропонує своєрідний шлях до прояснення первісних апіорі, що не належать, як це він виявляє, до граматики і лексики метафізичної концептуальності. Стратегія, що він її обирає, включає у себе дві операції з концептуальними структурами, що дозволяють вийти до цих неформульованих апіорних засновків. По-перше, це “перевертання” як подолання самої структури ієрархії традиційної метафізичної бінарної опозиції [3, 150], а по-друге, “реконструкція” як поновлення репресованих останньою ресурсів понять і прищеплення відкритих в результаті перевертання редукованих предикативних можливостей даної концеп-

туальної структури до нових привілейованих понять переверненої концептуальної ієрархії, що самим Дерріда описується як “прищеплення зі вкрапленням альтернативного дискурсу і стратегією запліднення” [5, р.202] чи як “структура прищеплення живця, переходу і зчеплення, необхідного для ефективного *втручання* в поле, що історично утворилося” [4, 54]. Деконструкція структур, що встановлюють нормативи текстуальних та дискурсивних практик, має відкрити не-тематизовані передумови, що конституують філософування.

Дерріда неодноразово підкреслював, що стратегія деконструкції, що спричиняє формулювання нових принципів знаходження реальністю онтологічного статусу, радикальне поновлення онтико-онтологічної відмінності, формувалася протягом його роздумів над спробами подолання традиційної метафізики М. Гайдеггером. Крім того, важливу роль у формуванні цього методу могло відіграти, як мені здається, вивчення досліду аналізу дискурсивних практик М. Фуко, що його сам Дерріда визнавав своїм справжнім вчителем. Дискурсивний аналіз Фуко різних форм організації мовлення і дії зорієнтований на дослідження норм і правил, що актуалізують і устанавлюють відношення між дискурсивними елементами, які беруть участь в різних стратегіях. Це, власне, мало розкрити неявні передумови, що конституують практичну і мовленеву діяльність як осмислену. Але, можливо, найбільш значущим, деяким первісним був вплив на становлення стратегії деконструкції феноменології Гуссерля, що перекладачем його робіт Дерріда увійшов до французької філософії, хоча сам Дерріда цілеспрямовано долав феноменологію, вважаючи, що її створювач, при наявній його радикальності, є бранцем метафізики присутності. Останнє може й повинне стати темою великого філософського шукання. Моя розвідка містить розглядання тільки деяких аспектів цього впливу, передусім значущості методики горизонтного дослідження для формування принципів граматики, для введення *differance*¹ як умови можливості буття.

Деконструюючи метафізичні опозиції, Дерріда запроваджує *differance* як “стратегічний знак, що означає припинення присут-

¹ Неографізм Дерріда, створений від *difference* (фр. – різниця) замінюванням “e” на “a”, що не впливає на звучання слова, але додає потрібні філософові додаткові смисли процесуальності і затримання в реалізації, відкладання на потім, зазначаючи “письмове” джерело смислутворювання.

ності разом із припиненням концептуального порядку і означення, закриття, що виявляється через функціонування слідів” [3, 125]. Дерріда відкидає можливість витлумачення *differance* в контексті класичної семіології, що в ньому знак розуміється як “засіб репрезентації присутності” і конститується як “система (мислення і мови), що детермінована присутністю” [3, 134]. Беручи під сумнів авторитет присутності як вихідної точки смисла буття (і за одним разом його симетричної протилежності, другорядного елемента опозиції – відсутності), Дерріда виявляє кризовий характер логофоноцентричної доби, вважаючи першоосновою, що спричиняє формування значення, *письмо*, що його починає потрактовувати не тільки як фізичні жести буквової інскрипції, другорядні щодо усного мовлення, але й як цілісність того, що робить можливою взагалі будь-яку інскрипцію [5, p.19].

Дерріда прозирає первісну сферу щодо глобального горизонту гетерогенних дискурсів – джерело будь-якої значущості, чим, власне, й є *differance*, що поєднує два комплекси значень: нерівність, різницю та запізнювання, інтервал опросторовування і очасовування, що відкладає на потім те, що заперечується зараз (тобто, з одного боку, неідентичність, а з іншого, певний розвиток прямування всередині об’єкта). Деяке вихідне *розрізнювання* формує як умову значущості, умову будь-якої опозиції (в тому числі і фундаментальної для традиційної метафізики опозиції присутності-відсутності), як джерело усного мовлення і письма в банальному розумінні як знака мовлення і т. ін. *письмо*, що потрактовується поза дериваційним витлумаченням знаку. Знак перестає бути означаючим такого означувального, що б існувало поза всіма інтерпретаціями, бо існування як присутність усунене зі сфери первісних витоків смислу, *differance* виявляється грою означаючих, що в ній знак репрезентує самого себе [5, p.54]. Щоб бути сприйнятим, знак має бути самототожним і повторюваним, і це зрештою примушує його відсилати без кінця до самого себе, що містить в своїй структурі власну скінченність, без якої тожність виявилася б неможливою. Але скінченність не може бути об’єктивована, вона подається симуляційно, вона виникає як слід, котрий ніколи не був присутнім в теперешньому часі. Дерріда запроваджує поняття сліду, побачивши у ніцшевських несвідомих силах, що визначають собою свідомість, гру розрізнювань, а у фрейдівській

альтерації несвідомого дію механізму *differance*, коли зусилля життя зберігає себе через відкладання на потім небезпечного для неї придбання, конститууючи деяку зону запасу [3, 146], що з неї виявляють себе сліди несвідомого, сплетеного із розрізювань. Гайдеггерівська спроба розрізнення Буття і форм буття, забутого метафізикою, також дозволяє актуалізувати поняття сліду: історія Буття починається як виявлення теперішнього в його присутності, тобто із забування Буття, що в ньому знаходиться його відмінність від його форм. Розрізнення як джерело того, що розрізняється (теперішнього та присутності) залишається забутим, “вихідний слід розрізнення стирає самого себе із того руху, в якому присутність з’являється як буття-як-теперішнє і відкриває джерело в певному вищому бутті-як-теперішньому” [3, 153]. Тобто слід взагалі не є присутність, а тільки симулякр присутності, його структурі належить його стирання, що тільки й конститує слід, бо, не стираючись, слід перетвориться в незнищенну субстанцію, втративши статус сліду. Слід зникає в самій своїй появі, виходячи за межі самого себе. Присутність “неприсутнього” вихідного сліду розрізнянь виявляється суттєвим чинником смислоутворення, що його значущість, здається, цілком могла бути усвідомлена Дерріда в контексті гуссерлевської горизонтної методичної процедури смислокладання.

Предметний смисл, за Гуссерлем, не може бути поданий у вигляді готової даності, його можна прояснити шляхом витлумачення потенційних можливостей, інтенційно намічених в актуальному переживанні. Кожне актуальне переживання має інтенційний горизонт, в якому здійснюються відсилання до потенційностей усвідомлення [1, 114]. Гуссерль закликає до розкриття внутрішньо притаманних предметам свідомості горизонтів, що утворені сукупністю потенційних форм споглядання даного предмета, і горизонтів, що указують назовні, на істотні форми взаємозв’язків даного предмета з іншими, що покладаються разом з кожним актуальним переживанням. Це дозволяє Гуссерлю проникнути до анонімного життя думки і зрозуміти, як в безперервному потоці свідомості можуть бути усвідомлені усталені предметні єдності, як відбувається конститування тотожних предметів: відкрити “визначені для кожного з різноманітних способів усвідомлення синтетичні процеси і модулі дії Я, що лежать ще далі, котрі роблять підсильним розумінню

те буття, що для Я просто покладається, – подане у спогляданні чи недоступне йому буття предметного” [1, 118-119]. Предмет постійно усвідомлюється разом із наперед покладеним смислом, що імпліцитно міститься у потенційних переживаннях свідомості, котрий підлягає здійснюванню: покладання має наповнюватись актуальними спогляданнями потенційностей, що створюють горизонт.

Таким чином, згідно з Гуссерлем, покладені спочатку потенційності є неминучими умовами можливості предметного смислу. Деякі з них можуть ніколи в майбутньому не бути актуалізовані, серед них є такі, що ніколи й в минулому не були актуалізовані, тобто частина з них взагалі позбавлена статусу “присутності в теперішньому”. Але процес становлення предметного смислу, як вже було показано, пов’язаний з необхідністю виходу за межі актуальних переживань до цього різноманітного поля потенційних переживань, що навіть позбавлені статусу присутності, котре виконує конститутивну функцію щодо предметного смислу. Якщо виразити мовою граматики цю гуссерлевську спробу дослідження горизонтної структури інтенційності, що диктує феноменологічному аналізу зазначену методикку, ми зможемо “прочитати” потенційні форми споглядання предмета як сліди, в сенсі Дерріда. Якщо нам поданий в актуальному спогляданні один бік гральної кості, а решта не подана (і ще не була подана, а частина з неї може й у майбутньому не бути поданою), але наперед покладаються як потенційно можливі споглядання, що утворюють конститутивний горизонт смислу, вони беруть участь у смислоутворюванні в статусі саме цієї “неприсутності актуально”, тобто “сліду”. Чільна частина кості, що споглядається в актуальному сприйнятті, усвідомлюється як така тому, що є недоступний в даний момент спогляданню, але можливий у спогляданні її тильний бік, що відрізняється від чільного. Гуссерль не описує цього вихідного розрізнення, що є джерелом смислу кожного окремого споглядання, але без нього не був би можливим синтез ототожнювання, що визнається Гуссерлем як основа сполученості способів усвідомлення в одну свідомість, що в ній конститується єдність інтенційної предметності. Проникливий Дерріда, завжди уважний до того, що перебуває *поза* позначеними засадами і основами, мав нагоду сформулювати свою ідею *розрізнювання* як джерела всіх установлень, що проявляється в описаній раніше грі слідів, перебуваючи з само-

го початку в межах гуссерлевської постановки трансцендентальної проблеми “праоснови” (навіть намагаючись подолати її). Тільки прийнявши як природний світ свого власного роздуму горизонтну структуру інтенційності, він мав можливість описати її засади як світ розрізнювань і відкладання на потім. Це припущення не буде видаватися сумнівним, якщо згадати, що саме в гуссерлевському русі до початку геометрії, що дозволив відкрити як джерело будь-якої фактичної історії абсолютне історичне апіорі, Дерріда відкриває “первісне Розрізнювання абсолютного Початку” [2, 209].

Цитована література

1. Гуссерль Э. Картезианские размышления. – СПб., 1998. — 316 с.
2. Гуссерль Э. Начало геометрии. Введение Жака Деррида. – М., 1996. — 262 с.
3. Деррида Ж. Differance // Гурко Е. Тексты деконструкции. Деррида Ж. Differance. – Томск, 1999. — С. 124-158.
4. Деррида Ж. Подпись – событие – контекст // Дискурс. – 1996. – №1. – С. 39-55.
5. Derrida J. De la grammatologie. – Paris, 1967. — 448 с.

Анатолій Баканурський

ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК ГРА

Гра зі словом нерідко існувала в літературі ще до появи терміна “постмодернізм”, зокрема у своєрідній поетичній формі паліндрома, що мав удачу російську назву — “рачачі вірші”. Вони читаються однаково як справа наліво, так і зліва направо. Особливістю цієї поетичної гри є те, що думка підпорядковується слову, тобто